

Aleksandra Barwicka-Makula

ORCID: 0000-0001-8053-5694
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Książd Stanisław Fogelweder jako kanclerz królowej Anny, żony Zygmunta III Wazy

Father Stanisław Fogelweder as the Chancellor
of Queen Anne, the Wife of Sigismund III Vasa

Abstrakt

Artykuł stanowi próbę ukazania aktywności Stanisława Fogelwedera w służbie królowej Anny Habsburżanki (1592–1598), pierwszej żony Zygmunta III Wazy. Za cel postawiono odtworzenie zakresu jego dworskich powinności oraz przedstawienie ocen jego działalności, pojawiających się w listach monarchini, jej matki arcyksiężnej Marii Bawarskiej oraz innych dworzan królowej, a także w relacjach obcych dyplomatów. Okres życia Fogelwedera, w którym wypełniał obowiązki kanclerza i sekretarza Habsburżanki, należy do najstąbiej omówionych w literaturze przedmiotu etapów jego kariery dworskiej i dyplomatycznej. Znikome zainteresowanie może zadziwiać, zważywszy na zachowany materiał źródłowy. Pozycję Fogelwedera na dworach Zygmunta III i Anny Habsburżanki można rekonstruować na podstawie korespondencji – zwłaszcza jego listów pisanych do Marii Bawarskiej i Jana Zamoyskiego. W świetle tych źródeł do zakresu obowiązków Fogelwedera, obok typowo kancelaryjnych powinności, należały obecność podczas audiencji i wygłaszanie mów w imieniu królowej, towarzyszenie monarchini w podrózach, pozyskiwanie i przekazywanie

informacji, pośredniczenie w zbudowaniu relacji młodej władczyni z członkami elity władzy, zwłaszcza Janem Zamoyskim. Rozpoczęcie służby na dworze Anny Habsburżanki nie zamykało jego działalności jako sekretarza królewskiego oraz nie przerywało jego związków z Anną Jagiellonką i dworem królowej wdowy. Świadczą o tym wpisy do Metryki Koronnej oraz informacje zawarte w rachunkach królewskich. Trwająca nieprzerwanie przez cztery dekady służba dworska Fogelwедера oparta była na lojalności i całkowitym oddaniu panującej dynastii. Oceniano ją zazwyczaj pozytywnie – spowiednik królowej Zygmunt Ernhofer charakteryzował go jako dobrego człowieka i niezwykle pracowitego dworzanina. Arcyksiężna Maria nazywała go wiernym, starym sługą. Zazdrosny o wpływy Fogelwедера pokojowiec królowej Georg Schiechel podkreślał znaczenie jego zażyłości z Zamoyskim. Czasem jednak jego bliskie relacje z parą monarszą musiały być przedmiotem krytyki, bolesnej i niezrozumiałej dla Fogelwедера.

Słowa kluczowe: dwór królowej, dworzanin, Stanisław Fogelweder, Anna Habsburżanka, kanclerz, sekretarz

Abstract

The article attempts to show the activity of Stanisław Fogelweder in the service of Queen Anne of Habsburg (1592–1598), the first wife of Sigismund III Vasa. The aim was to reconstruct the scope of his courtly duties and to present an assessments of his activities, which appear in the letters by the monarch herself, her mother Archduchess Maria Anna of Bavaria, and the courtiers of the queen, as well as in the accounts of foreign diplomats. The period of Fogelweder's life in which he fulfilled his duties as chancellor and secretary to the Habsburgs is among the least discussed phases of his court and diplomatic career in the literature. The scant interest in this period of Fogelweder's life may be surprising given the surviving source material. His position at the courts of Sigismund III and Anne of Habsburg can be reconstructed on the basis of his correspondence – especially his letters to Maria Anna of Bavaria and Jan Zamoyski. In the light of these sources, Fogelweder's duties, apart from typical chancellery work, included attending audiences and delivering speeches on behalf of the queen, accompanying the monarch on her travels, obtaining and transmitting information, on top of acting as an intermediary in establishing the young monarch's relations with members of the ruling elite, especially Jan Zamoyski. The commencement of his service at the court of Anne of Habsburg did not end his activities as a royal secretary or interrupt his relationship with Anne Jagiellon and the court of the queen dowager. This is evidenced by entries in the Crown Metric and information contained in royal accounts. Lasting uninterruptedly for four decades, Fogelweder's court service was based on loyalty and total devotion to the ruling dynasty. He was usually assessed positively.

The queen's confessor Sigismund Ernhofer characterized him as a good man and an extremely hardworking courtier. Archduchess Maria called him a faithful old servant. Georg Schiechel, the queen's valet, jealous of Fogelweder's influence, emphasized the importance of his friendship with Zamoyski. Sometimes, however, his close relationship with the monarchical couple had to be the subject of criticism, painful and incomprehensible to Fogelweder.

Keywords: queen's court, courtier, Stanisław Fogelweder, Anne of Austria, chancellor, secretary

Tytułowy bohater był humanistą, dyplomata, dworzaninem. Wiódł życie wypełnione służbą dla królewskiej rodziny, państwa polsko-litewskiego i Kościoła, naznaczone rzetelnym wykonywaniem powierzonych mu zadań i odgrywaniem roli łącznika między europejskimi dynastiami a władcami Rzeczypospolitej, zagranicznymi i rodzimymi elitami, dworem a krajem. Miał udział w przekazywaniu tradycji jagiellońskiej młodemu Zygmuntowi III Wazie. Jako wieloletni sekretarz królewski służył kolejnym monarchom doświadczeniem i wiedzą. Niniejszy tekst koncentruje się na kilkunastu ostatnich latach życia Stanisława Fogelwedera, słabiej omówionych w literaturze przedmiotu. Stanowi próbę ukazania jego aktywności w służbie królowej Anny Habsburżanki (1592–1598), odtworzenia zakresu jego dworskich powinności, a także przedstawienia ocen jego działalności pojawiających się w źródłach.

Stanisław Fogelweder przyszedł na świat w 1525 r. w Krakowie, w bogatej, mieszczańskiej rodzinie. Zdobył wszechstronne wykształcenie uwieńczone doktoratem z medycyny i filozofii – uczył się w Strasburgu, studiował w Paryżu (Collège Royal) i Padwie. Niezwykle ważny dla jego dalszej kariery był padewski okres studiów. Tam zawarł wieloletnie przyjaźnie z Janem Kochanowskim, Andrzejem Patrycem Nideckim czy Andrzejem Dudyczem oraz cenne znajomości m.in. z Janem Zamoyskim. Przynależność do kręgu padewczyków zjednała mu patronat podkanclerzego i biskupa płockiego, później krakowskiego, Piotra Myszkowskiego, a także utorowała drogę do królewskiej kancelarii. Jako sekretarz Zygmunta Augusta cieszył się zaufaniem monarchy, czego wyrazem było m.in. sprawowanie pieczy nad królewską szkatułą. Sumienne wykonywanie obowiązków zaowocowało monarszym nadaniem probostwa w miasteczku Ostrowie. Przy obejmowaniu tej godności Fogelweder występował już

jako kapłan, nie jest jednak znana data jego święceń¹. Od 1572 r. wzmiankowany jest w źródłach jako kanonik wileński i archidiakon warszawski. Po śmierci ostatniego Jagiellona odznaczył się nienaganną postawą, stając się obrońcą królewskich skarbów przed zachłannością innych współpracowników monarchy. Zdołał uratować najcenniejsze rzeczy i przesłać je do skarbcza tykocińskiego pod opiekę Łukasza Górnickiego. Oddał nawet zmarłemu królowi swój złoty łańcuch i pierścień, otrzymane niegdyś od biskupa krakowskiego Andrzeja Zebrzydowskiego. Przesłał również Annie Jagiellonce uratowane od grabieży klejnoty królewskie oraz klucze od skrzyń jej brata. W następnych latach pełnił funkcję jej sekretarza².

W dobie dwóch pierwszych bezkrólewi popierał kandydaturę habsburską. Po śmierci Zygmunta Augusta wydawał się zwolennikiem wyboru arcyksięcia Ernesta jako przyszłego męża Anny Jagiellonki, czyli koncepcji forsowanej przez księżną brunszwicką Zofię Jagiellonkę i Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego, referendarza koronnego. Nie bez wpływu na jego polityczne zapatrywania była zdecydowanie pro-habsburska postawa Piotra Myszkowskiego³. W czasie *interregnum* po ucieczce Henryka Walezego otwarcie zaangażował się na rzecz elekcji Austriaka, ściśle współpracując z Myszkowskim i dyplomatą habsburskim Andrzejem Dudyczem⁴. Fogelweder radził wtedy Habsburgom, by w każdym województwie posiadali przynajmniej jednego gorliwego stronnika, który byłby zobowiązany do regularnego informowania Myszkowskiego i Dudycza o nastrojach na jego terenie i podejmowania starań wśród lokalnej szlachty, mających na celu zjednanie poparcia kandydaturze habsburskiej. Namawiał także cesarza do złożenia jasnej deklaracji

---

1 Mirosław Korolko, *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1991), 200–201.

2 Łukasz Kurdybacha, „Fogelweder Stanisław (1525–1603)”, w *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepesz, t. 7 (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948–1958), 44–46; Łukasz Kurdybacha, „Stanisław Fogelweder – humanista i dyplomata polski XVI wieku”, w Łukasz Kurdybacha, *Pisma wybrane*, t. 3 (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1976), 12–22; Walter Leitsch, *Das Leben am Hof Sigismunds III. von Polen*, Bd. 3 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009), 2063–2064.

3 Almut Bues, „Stosunki Habsburgów z Polską i ich starania o polski tron w latach 1572–1573”, *Kwartalnik Historyczny* 102, z. 2 (1995): 6–7.

4 Świadczy o tym stosunkowo dobrze zachowana i w większej części wydana korespondencja, por. Andreas Dudithius, *Epistulae. Editae curantibus Lecho Szczucki et Tiburtio Szepessy, Pars IV 1575*, ed. Catharina Kotońska, comment. Halina Kowalska (Budapest: Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, 1998).

odnośnie do małżeństwa arcyksięcia Ernesta z Anną Jagiellonką⁵. Za swoje zasługi otrzymał od Maksymiliana II potwierdzenie nobilitacji całej rodziny⁶.

Wzmoczona aktywność polityczna Fogelwedera podczas drugiego bezkrólewia została przerwana decyzją Anny Jagiellonki o wysłaniu go do Hiszpanii w charakterze internuncjusza celem przypilnowania spraw związanych ze spadkiem po królowej Bonie. Najpewniej na przełomie września i października 1575 r. opuścił on Rzeczpospolitą⁷. Pod koniec października spotkał się z cesarzem Maksymilianem II w Ratyzbonie, gdzie otrzymał cesarski list do Filipa II, popierający starania Anny Jagiellonki w sprawach barskiej i sum neapolitańskich, a także polecający jej posła⁸. Na dwór madrycki Fogelweder przybył 3 lutego 1576 r. i pozostał tam dekadę⁹. Habsburgowie wiedeńscy nie rozpaczaży, że tracą gorliwego stronnika w państwie polsko-litewskim, byli zadowoleni, że ich zaufany człowiek będzie jako wysłannik królowej Anny Jagiellonki przebywał w Madrycie. Tym bardziej, że obietnica rozwiązania kwestii barskiej i sprawy sum neapolitańskich była wykorzystywana przez dyplomację cesarską jako argument przemawiający za kandydaturą austriacką.

W Hiszpanii Fogelweder dbał nie tylko o sprawy spadkowe swej mocodawczyni. Co najmniej od 1578 r. reprezentował także interesy Stefana Batorego¹⁰. Nie chodziło tu wyłącznie o pośrednictwo w zakupie koni dla polskiego monarchy¹¹. Fogelweder miał niewątpliwe zasługi w zintensyfikowaniu stosunków polsko-hiszpańskich, w pojawieniu się planów utworzenia ligi antytureckiej czy zainicjowaniu negocjacji dotyczących pomocy polskiej dla Hiszpanii w wojnie na obszarze Nider-

---

5 Christoph Augustynowicz, *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen-Litauen während des zweiten Interregnums 1574–1575* (Wien: WUV Universitätsverlag, 2001), 29, 40.

6 Kurdybacha, „Stanisław Fogelweder”, 24.

7 Stanisław Fogelweder do Andrzeja Dudycza, Warszawa, 21 IX 1575, w Dudithius, *Epistulae*, 380–381.

8 Maksymilian II do Filipa II, Ratyzbona, 2 XI 1575, w *Elementa ad fontium editiones*, t. II: *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas II Pars*, collegit Valerianus Meysztowicz (Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1964), s. 238–239.

9 Ryszard Skowron, *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku* (Kraków: Universitas, 1997), 103–104.

10 Stefan Batory do Filipa II, Warszawa, 8 II 1578, w *Elementa ad fontium editiones*, t. 15: *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas IV Pars*, collegit Valerianus Meysztowicz (Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1966), 105.

11 Ks. Stanisław Kłodziński do Jana Zamoyskiego, Neapol, 27 II 1579, w *Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 1: 1553–1579, wyd. Waław Sobieski (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1904), 294–295.

landów. Chociaż nie posiadamy informacji, że on sam prowadził takie rozmowy¹², jednak jego stała obecność na hiszpańskim dworze, dyplomatyczne kompetencje oraz przymioty charakteru tworzyły odpowiedni klimat do podejmowania takich pertraktacji. Sprzyjały im również nawiązane przez Fogelwедера kontakty z przedstawicielami hiszpańskich elit i dyplomataami akredytowanymi na madryckim dworze. Zachowane listy Fogelwедера do króla Stefana Batorego zawierają interesującą charakterystykę hiszpańskiego systemu rządów¹³ oraz przedstawiają przebieg prowadzonych przez Filipa II wojen w Portugalii i Niderlandach¹⁴. Sam wziął nawet udział w wyprawie floty hiszpańskiej na Azory przeciw głównym siłom portugalskiej opozycji i sprzymierzonym z nimi wojskom francuskim. Sporządził przy tej okazji obszerną relację z przebiegu walk, którą zamieścił na kartach swojego pamiętnika Erich Lassota von Steblau, Ślązak w służbie habsburskiej¹⁵. Na uwagę zasługuje również hiszpański list Fogelwедера pisany do Jana Zamoyskiego w kwietniu 1581 r., stanowiący nie tylko świadectwo korespondencyjnego kontaktu między sekretarzem królewskim a kanclerzem wielkim koronnym, ale również dowód funkcjonowania dodatkowego kanału informacyjnego („Krola J.M. przez J.M. przestrzega”), za którego pośrednictwem przekazywał on istotne wiadomości o sytuacji w księstwach naddunajskich i Siedmiogrodzie¹⁶. Także późniejsze zachowane listy Fogelwедера do Zamoyskiego wskazują na pewną specjalizację, koncentrację na zagadnieniach związanych z polityką Habsburgów i Turcji wobec Mołdawii, Wołoszczyzny i Siedmiogrodu.

Na dworze madryckim Fogelweder misję swoją wypełnił wzorowo. Jego starania docenił sam Filip II, nadając mu rzadki przywilej konnego poruszania się po całej Hiszpanii i hiszpańskie szlachectwo¹⁷. Do kraju powrócił prawdopodobnie w połowie 1586 r. Zdaje się to potwierdzać list-instrukcja Fogelwедера, pisany 18 czerwca 1586 r., do marszałka

---

12 Skowron, *Dyplomaci polscy*, s. 116.

13 Adam Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków. Wrażenia z podróży i pobytu od XVI do początku XIX w.* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2007), 256–257.

14 Skowron, *Dyplomaci polscy*, s. 116.

15 *Kreuz und quer durch Europa. Von Krieg, Politik, Kultur und Religion. Das Tagebuch des habsburgischen Diplomaten und Landsknechtführers Erich Lassota von Steblau (1573–1594)*, ed. Thomas Riis (Kiel: Solivagus-Verlag, 2021), 79–86, 154–161.

16 Stanisław Fogelweder do Jana Zamoyskiego, Mardos, 25 IV 1581, w *Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 2: 1580–1582, wyd. Józef Siemiński (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1909), 42–43.

17 Skowron, *Dyplomaci polscy*, 117.

wielkiego koronnego Andrzeja Opalińskiego, zawierający cenne rady dla jego syna Piotra, który przygotowywał się do podróży za Pireneje¹⁸. Dowiadujemy się z niego, że internuncjusz kilka dni wcześniej przybył do Warszawy (skąd miał wyruszyć do Grodna), tam bowiem przebywał Stefan Batory, któremu miał zdać relację ze swojej misji i przekazać pisma od Filipa II¹⁹. Z kolei kilkumiesięczny pobyt Fogelwедера w Grodnie poświadcza depesza nuncjusza na dworze cesarskim Filippo Segi do sekretarza stanu Decia Azzoliniego starszego, opatrzona datą 13 stycznia 1587 r.²⁰ Dyplomata papieski wspomniał w niej list, który otrzymał od Fogelwедера, pisany z Grodna na krótko przed śmiercią króla polskiego. Nuncjusz Segi zaliczył sekretarza królewskiego i archidiacona warszawskiego, „człowieka wielkiej roztropności”, do grona swoich informatorów o sytuacji w Rzeczypospolitej²¹, ale również przyjaciół. Znajomość została zawarta na dworze madryckim, gdzie Filippo Segi przebywał jako nuncjusz w latach 1577–1581 i nadzwyczajny poseł w 1583 r. Depesza Segi może stanowić przesłankę do wcześniejszego datowania powrotu Fogelwедера do Rzeczypospolitej – nuncjusz napisał bowiem, że kontakt korespondencyjny między nimi został zintensyfikowany „od momentu jego powrotu do Polski, a w szczególności po moim przybyciu na ten dwór”. Segi przebywał w Pradze od kwietnia 1586 r.

Stanisław Fogelweder nie angażował się politycznie podczas trzeciego bezkrólewia. Blisko związany z Anną Jagiellonką, w pełni zaakceptował wybór jej siostrzeńca Zygmunta Wazy. Z jej polecenia zapewne wszedł w poczet sekretarzy nowego króla²². Z kolei jego dawny protektor Piotr Myszkowski nadał mu kanonikat krakowski. Dalsza kariera Fogelwедера była dyskutowana podczas konferencji kanclerza Jana Zamoyskiego z marszałkiem wielkim koronnym Andrzejem Opalińskim w Zamościu w lutym 1588 r. W relacji z tej rozmowy możemy przeczytać, że Zamoyski uważa, iż: „Fugielwedraby dobrze w skarbie mieć. Tu mu pan marszałek powiedział, że Fogelwедера królowa chce przy królu mieć, ledwie nie

18 *Ibidem*, 257–263.

19 *Ibidem*, 118.

20 Filippo Segi do Decia Azzoliniego, Praga, 13 I 1587, w *Nuntiaturreporten aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585 (1584)–1590. Zweite Abteilung die Nuntiaturreporten am Kaiserhofe. Erste Hälfte Germanico Malaspina und Filippo Segi (Giovanni Andrea Caligari in Graz)*, ed. Robert Reichenberger (Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1905), 373.

21 Dorota Gregorowicz, *Tiara w grze o koronę. Stolica Apostolska wobec wolnych elekcji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w drugiej połowie XVI wieku* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2019), 385.

22 *Ordynacja dworu Zygmunta III z 1589 roku*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2004), 64.

tak jako był za nieboszczyka króla; rzekł [Zamoyski], cóż ma być drugi pieczętarz?²³. Faktycznie Fogelweder rezydował na dworze Zygmunta III Wazy. 15 kwietnia 1589 r. otrzymał od króla indygenat²⁴. Nadal jednak był gotowy służyć Annie Jagiellonce, zwłaszcza że królowa prosiła w liście pisanym do siostrzeńca w kwietniu 1591 r. o pamięć przy wakansach dla wynagrodzenia zasług księdza Fogelwедера: „Bo gryzie nas sumienie, że ten człowiek godny i dobrze zasłużony, który dla nas siłą wycierpiał i opuścił, a godnie i pożytecznie nam służył, do tego czasu jest tak zaniedbany²⁵. W marcu 1592 r. królowa wdowa wysłała go w tajnej misji do Jana Zamoyskiego. Donosił o tym przyszłej teściowej Zygmunta III, Marii Bawarskiej, sekretarz i dyplomata arcyksięcia Ernesta Sebastian Westernacher, który nazwał go w swoim liście do arcyksiężnej „tajnym sekretarzem starej królowej²⁶. Fogelweder miał wpłynąć na kanclerza, by ten siłą swojego autorytetu uspokoił antyhabsburskie nastroje i społeczne niepokoje, będące reakcją na wieść o finalizacji rokowań w sprawie małżeństwa młodego Wazy z arcyksiężniczką Anną. Zadanie to nie mogło zakończyć się sukcesem, i to mimo pozytywnego stosunku hetmana do Fogelwедера – Zamoyski, nieprzejednany wróg Habsburgów i zdeklarowany już wtedy przeciwnik austriackiego mariażu, miał podsumować oczekiwania Jagiellonki kulinarną metaforą, że król przygotował i ugotował kolację, którą inni zjedzą i będą się nią delectować, a on musi na to pozwolić²⁷.

Niepowodzenie misji nie miało jednak wpływu na zaufanie i sympatię rodziny królewskiej do Fogelwедера, wkrótce został on wybrany kanclerzem świeżo poślubionej królewskiej małżonki. Rozpoczęcie służby na dworze Anny Habsburżanki nie zamykało jego działalności jako sekretarza królewskiego oraz nie przerywało jego związków z Anną Jagiellonką i dworem królowej wdowy. Świadczą o tym wpisy do Metryki Koronnej, gdzie pod datą 3 grudnia 1592 r. zapisano, że „Król za zasługi rodziny Fogelwederów dla króla i królowej, daje Stanisławowi Fogelwederowi,

---

23 Relacja z konferencji Zamoyskiego z Opalińskim w Zamościu, 23 II 1588, w *Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 4: 1585–1588, wyd. Kazimierz Lepszy (Kraków: Polska Akademii Umiejętności, 1948), 351.

24 *Ordynacja dworu*, 64.

25 Maria Bogucka, *Anna Jagiellonka* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, 2009), 174.

26 Sebastian Westernacher do Marii Bawarskiej, Wiedeń, 28 III 1592, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Familienkorrespondenz A (FK) Karton 47, 34.

27 Walter Leitsch, *Sigmund III. Von Polen und Jan Zamoyski. Die Rolle Estlands in der Rivalität zwischen König und Hetman* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), 206.

dworzaninowi Anny Jagiellonki, ciotki króla, później zasłużonemu dla królowej, dożywocie na dobrach Buzowy i Strable w powiecie bielskim, które powróciły do dyspozycji króla, pod warunkiem wnoszenia kwarty²⁸. Z kolei we wpisach z dnia 30 lipca 1593 r., w których król stwierdzał darowizny Fogelwедера na rzecz bratanków, tytułowany jest archidiaconem warszawskim, kanonikiem krakowskim i sekretarzem królewskim²⁹. W gronie sekretarzy królewskich książdz Stanisław został wymieniony także w wykazie rocznych pensji dworskich, wypłacanych za czas od 20 sierpnia 1594 r. do 20 sierpnia 1595 r., opublikowanym przez Wandę Dobrowolską³⁰.

Fogelweder zrobił dobre wrażenie na najbliższym otoczeniu Anny Habsburżanki. Spowiednik młodej monarchini ojciec Zygmunt Ernhofer pisał do arcyksiężnej Marii (5 VII 1592), że królowej w nowej ojczyźnie brakuje odpowiednika wiernego Schrattenbacha, sekretarza, na którym mogłaby polegać. W opinii jezuita najlepszym kandydatem na to stanowisko byłby Stanisław Fogelweder; jeśli arcyksiężna uzna go za godnego zaufania, to królowa go zatrudni³¹. Przytoczona opinia spowiednika królowej świadczy nie tylko o istotnym wpływie młodej Habsburżanki i jej matki na kształt dworu, ale wskazuje, że Fogelweder najprawdopodobniej sprawował obowiązki kanclerza i sekretarza królowej. Pod koniec października 1592 r. wspomniany Ernhofer scharakteryzował Fogelwедера jako dobrego człowieka, pracowitego i niezmordowanego dworzanina, co zważywszy na wiek naszego bohatera (w 1592 r. miał 67 lat), musiało stanowić wyraz uznania³².

Pozycję Fogelwедера na dworze można rekonstruować na podstawie korespondencji – jego listów pisanych do Marii Bawarskiej (w wiedeńskim Haus-, Hof- und Staatsarchiv zachowało się ich 11, w tym siedem pisanych za życia Anny Habsburżanki³³). Nie ulega wątpliwości, że

---

28 *Sumariusz Metryki Koronnej Seria Nowa*, t. 4: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1592*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012), 214.

29 *Sumariusz Metryki Koronnej Seria Nowa*, t. 7: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1593–1594*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014), 162–163.

30 Wanda Dobrowolska, „Do dziejów dworu królewskiego w Polsce”, *Kwartalnik Historyczny* 48, z. 2 (1934): 330.

31 Elke Roth, *Erzherzogin Anna von Innerösterreich, Königin von Polen und Schweden. Leben und Stellung in der habsburgischen Politik ihrer Zeit (1573–1598)* (Graz: unveröffentlichte Dissertation, 1967), 113–114.

32 Zygmunt Ernhofer do Marii Bawarskiej, Warszawa, 27 X 1592, HHStA, FK, Karton 42, 40.

33 HHStA, FK, Karton 43, 27-51v.

dysponujemy jedynie fragmentem bogatej korespondencji – Fogelweder dołączył bowiem do grona stałych korespondentów arcyksiężnej, stał się jednym z jej informatorów o stosunkach panujących na dworze monarszym i sytuacji politycznej Rzeczypospolitej. Wiemy, że Maria Bawarska zobowiązywała swych informatorów do utrzymywania systematycznego kontaktu z dworem w Grazu³⁴. Potwierdzenie wymiany korespondencyjnej między Fogelwederem a Marią Bawarską znajdujemy również w listach królowej do matki – Anna Habsburżanka miała zwyczaj informowania swojej rodzicielki, kto z jej najbliższego otoczenia zreferuje arcyksiężnej daną sprawę. Przykładowo w liście pisanym ze Sztokholmu 26 czerwca 1594 r. królowa, nie znając jeszcze odpowiedzi na pytania arcyksiężnej, dotyczące zagrożenia tatarskiego i ewentualnej polskiej pomocy dla cesarza w wojnie z Turcją, poinformowała ją, że jeżeli tylko takowe uzyska od swojego małżonka, to Fogelweder napisze do niej w tej sprawie³⁵. Zakres obowiązków kanclerza i sekretarza królowej możemy także poznać, analizując listy tegoż do Jana Zamoyskiego – podstawę źródłową niniejszych rozważań stanowi osiem listów ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie³⁶. Charakterystyki działalności Fogelwedera zawierają również korespondencyjne świadectwa innych dworzan, wspomnianego już Zygmunta Ernhofera i Georga Schiechela oraz relacje obcych dyplomatów, przede wszystkim habsburskich i papieskich.

Niewątpliwie Fogelweder pomagał Annie Habsburżance w jej kontaktach z instytucjami państwowymi i członkami elity władzy oraz rodziną męża, zwłaszcza z Anną Jagiellonką. Szczególnie istotne było pośredniczenie w zbudowaniu relacji młodej królowej z Janem Zamoyskim oraz nawiązaniu kontaktu korespondencyjnego pomiędzy Marią Bawarską i kanclerzem wielkim koronnym. Wieloletnia znajomość z Zamoyskim, wzajemny szacunek niewątpliwie to ułatwiały. Nieco zazdrosny o pozycję Fogelwedera na dworze Georg Schiechel zanotował, że kanclerz królowej miał, w odróżnieniu od innych, nieutrudniony dostęp do Zamoyskiego³⁷. W lipcu 1593 r. Fogelweder przekazał hetmanowi prośbę Marii

34 Katrin Keller, *Erzherzogin Maria von Innerösterreich (1551–1608). Zwischen Habsburg und Wittelsbach* (Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2012), 160–165.

35 Anna Habsburżanka do Marii Bawarskiej, Sztokholm, 26 VI 1594, w Hanna Dobner, *Briefwechsel zwischen Erzherzogin Maria von Innerösterreich und ihrer Tochter Anna, Königin von Polen und Schweden, während ihres Aufenthaltes in Schweden 1593/1594 – Historische Analyse und Edition* (Wien: unveröffentlichte Masterarbeit, 2015), 160.

36 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Archiwum Zamoyskich (AZ) zespół 358/ sygn. 180, 1-11v. AGAD, AZ, 358/660, 4-8v.

37 Georg Schiechel do Marii Bawarskiej, Kraków, 8 III 1595, HHStA, FK, Karton 45, 30.

Bawarskiej: „Posyłam W.M. Memu Miłościwemu Panu list od Arcyksiężny Jej Mości matki Królowej Jej Mości naszej młodszej, która pisze do mnie, i do Królowej Jej Mości, żeby rada własną ręką, do W.M. pisywała, kiedy by wiedziała, żebyś W.M. jej niemczyznę mógł wyrozumieć”³⁸. Kontakt korespondencyjny udało się nawiązać – w zbiorach wiedeńskiego archiwum przetrwało pięć listów kanclerza do arcyksiężnej, część w formie niemieckojęzycznych tłumaczeń przygotowanych dla Marii Bawarskiej³⁹. Zachował się także kurtuazyjny list Fogelwедера do Zamoyskiego, pisany w lutym 1596 r., w którym informował, że królową ucieszyła jego ostatnia wizyta na dworze oraz że przyjęła kanclerskie usprawiedliwienia z powodu niesystematycznego kontaktu korespondencyjnego, gdyż jest pewna życzliwości hetmana wobec niej i jej spraw. Ponadto donosił o niedalekim wyjeździe pary monarszej z dziećmi do Warszawy. Przekazał też w imieniu królowej pozdrowienia dla hetmanowej⁴⁰.

Obok obowiązków typowo kancelaryjnych – pisania listów w imieniu królowej, pieczętowania ich, odczytywania tych kierowanych do królowej, udzielania nań odpowiedzi – na Fogelwederze ciążyła także powinność pozyskiwania i przekazywania informacji. Wachlarz tematów poruszanych przez niego w korespondencji był bardzo szeroki. Arcyksiężną informował o szczęśliwym pożyciu pary monarszej, spotkaniach z Anną Jagiellonką i Anną Wazówną, o narodzinach i śmierci dzieci królewskich, o stanie zdrowia członków rodziny panującej, ale także przedstawiał stosunek królewskich poddanych do dynastii Habsburgów, charakteryzował stan stosunków polsko-tureckich, problem tatarsko-kozacki, sytuację w księstwach naddunajskich i Siedmiogrodzie, relacjonował szwedzkie sprawy Zygmunta III i donosił o poselstwach przybywających do Rzeczypospolitej. Z Zamoyskim wymieniał się wiedzą na temat intryg arcyksięcia Maksymiliana, kontaktów cesarza Rudolfa II z Siedmiogrodem i księstwami naddunajskimi czy przebiegu zbrojnej wyprawy króla do Szwecji w 1598 r. Obaj korespondenci przekazywali sobie listy osób trzecich w interesujących ich kwestiach.

Niezwykle interesujący jest list Fogelwедера do Jana Zamoyskiego pisany kilka dni przed śmiercią królowej Anny⁴¹. Nie wspominał w nim on o pogarszającym się stanie zdrowia Habsburżanki, tylko przekazał wieści, które jego zdaniem wzbudzą zainteresowanie hetmana. Otóż

38 Stanisław Fogelweder do Jana Zamoyskiego, Warszawa, 23 VII 1593, AGAD, AZ, 358/180, 1.

39 HHStA, FK, Karton 47, 1-15v.

40 Stanisław Fogelweder do Jana Zamoyskiego, Kraków, 17 II 1596, AGAD, AZ, 358/660, 4.

41 Stanisław Fogelweder do Jana Zamoyskiego, Warszawa, 4 II 1598, AGAD, AZ, 358/180, 2.

dowiedział się z pewnego źródła, że doszło do porozumienia między cesarzem Rudolfem II a wojewodą siedmiogrodzkim Zygmuntem Batorem, wskutek którego arcyksiążę Maksymilian ma wkrótce wkroczyć do Siedmiogrodu i „pojąć Arcyksiężnę Wojewodzinę Siedmiogrodzką”, w zamian wojewoda siedmiogrodzki ma otrzymać jakieś księstwo śląskie, 50 tys. złotych pensji rocznie oraz zostać kardynałem. Informacje Fogelwедера okazały się prawdziwe. 23 grudnia 1597 r. zawarto wspomniany w liście układ, w myśl którego namiestnictwo w Siedmiogrodzie miał przejąć Maksymilian Habsburg, a regencją do czasu jego przybycia miała sprawować arcyksiężniczka Maria Krystyna, usilnie od wielu miesięcy zabiegająca o stwierdzenie nieważności swojego małżeństwa z wojewodą siedmiogrodzkim. Wizja ponownego zamążpójścia nie spotkała się jednak z jej aprobatą, zwłaszcza że osoba proponowanego małżonka była trudna do zaakceptowania dla jej matki. Arcyksiężna Maria nie darzyła sympatią ani zaufaniem „wybranego króla Polski”, podnoszącego nadal pretensje do tronu, na którym zasiadał jej ulubiony zięć. Rudolf II próbował przekonać Marię Bawarską, że Siedmiogród byłby dla Maksymiliana rekompensatą za ratyfikację traktatu bytomsko-będzińskiego, na mocy którego arcyksiążę zrzekał się zarówno tytułu króla polskiego, jak i wszelkich praw do tronu Rzeczypospolitej. Po kilku miesiącach umowa cesarza z księciem siedmiogrodzkim okazała się jednak nieaktualna, Zygmunt Batory niezadowolony z ofiarowanego mu księstwa opolskiego powrócił latem 1598 r. do Siedmiogrodu. Rok później papież stwierdził nieważność jego małżeństwa z arcyksiężniczką⁴². Dla Zamoyskiego przekazane przez Fogelwедера nowiny były cenne z kilku powodów. Kanclerz wielki koronny od blisko dziewięciu lat domagał się bezwarunkowej ratyfikacji traktatu bytomsko-będzińskiego przez arcyksięcia i niechętnie patrzył na wzrost wpływów habsburskich w Siedmiogrodzie. Promowanie przez Rudolfa II osoby Maksymiliana, m.in. przez oddanie mu dowództwa wojsk cesarskich w wojnie habsbursko-tureckiej, traktował jako istotną przeszkodę w rokowaniach w sprawie akcesu Rzeczypospolitej do ligi antyosmańskiej. Fogelweder miał świadomość, że Zygmunt III akceptował politykę Zamoyskiego wobec Turcji i księstw naddunajskich, stąd najpewniej za wiedzą króla przekazał hetmanowi powyższe informacje.

Do zadań Fogelwедера należało również towarzyszenie królowej w podróżach – zarówno tych krajowych, jak i w wyprawie do Szwecji (VIII 1593/ IX 1594), co dla blisko siedemdziesięcioletniego dworzani-
na musiało być nie lada wyzwaniem. Podróż do ojczyzny Zygmunta III

---

42 Heinz Noflatscher, *Glaube, Reich und Dynastie Maximilian der Deutschmeister (1558–1618)* (Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1987), 184; Keller, *Erzherzogin Maria*, 180–182.

zaowocowała jednak zacieśnieniem jego stosunków z parą monarszą. Doświadczenie dyplomatyczne Fogelwедера okazało się niezwykle przydatne w trudnych negocjacjach z księciem Karolem, tym bardziej, że król zawiódł się postawą swojego faworyta hrabiego Gustawa Brahego, któremu Anna Habsburżanka zarzuciła zbyt daleko idące ustępstwa wobec żądań królewskiego stryja, a nawet zdradę interesów jej męża⁴³. Kanclerza i jego królową zbliżył także niechętny stosunek do Szwecji i jej mieszkańców. Sam Fogelweder w liście do Marii Bawarskiej wymienił siebie w najbliższym otoczeniu pary monarszej w Sztokholmie, obok podkanclerzego Jana Tarnowskiego i ochmistrza królowej Stanisława Krasickiego⁴⁴. Świadcstwo bliskich relacji Fogelwедера z Anną Habsburżanką może stanowić jej własnoręczny dopisek w jego liście do arcyksiężnej Marii⁴⁵.

Jako kanclerz królowej odgrywał istotną rolę w kontaktach z zagranicznymi poselstwami, przybywającymi do Rzeczypospolitej. Zwyczajowo był obecny podczas audiencji i wygłaszał mowy w imieniu młodej królowej. Nierzadko służył za tłumacza. Podczas legacji kardynała Enrico Caetaniego, który przebywał w państwie polsko-litewskim od czerwca 1596 r. do kwietnia 1597 r. w związku z papieskimi planami utworzenia ligi antytureckiej, 21 września 1596 r. kurtuazyjną wizytę królowej złożył bratanek kardynała Bonifacio Caetani. Zastał on dwór królowej pogrążony w żałobie po śmierci Anny Jagiellonki. Królowa przyjęła go w obitej kirem komnacie, stojąc w otoczeniu dam dworu i panien dworskich. Caetani wygłosił mowę w języku łacińskim, gdyż zdaniem autora relacji o przebiegu papieskiego poselstwa, Paola Mucantego, Anna Habsburżanka trochę ten język rozumiała. Miała jednak odpowiadać po niemiecku, słowa jej zaś tłumaczył kanclerz, archidiakon warszawski⁴⁶. Fogelweder był obecny także podczas wizyty kardynała-legata u królowej 15 października tego roku. Anna Habsburżanka leżała w połogu po urodzeniu królewny Katarzyny. Na wieść o przybyciu Enrico Caetaniego wstała z łoża i wyszła mu naprzeciw. Towarzyszył jej Fogelweder, trzymający na

---

43 Leitsch, *Das Leben am Hof*, 2065.

44 Stanisław Fogelweder do Marii Bawarskiej, Sztokholm 20 V 1594, HHStA, FK, Karton 43,13–14.

45 Stanisław Fogelweder do Marii Bawarskiej, Kraków, 13 X 1595, HHStA, FK, Karton 43, 37v.

46 Dyaryusz Legacji Kardynała a Geatano w roku 1595, w *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, t. 2, wyd. Julian Ursyn Niemcewicz (Warszawa: Drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu, 1822), 151.

rękach kilkunastomiesięcznego królewicza Władysława. Mucante nazwał go teologiem i kanclerzem królowej⁴⁷.

Bliskie relacje Fogelwедера z parą monarszą musiały być czasem krytykowane, stawać się tematem plotek i insynuacji. Dowodem na ich istnienie i wyrazem osobistego sprzeciwu wobec takich praktyk był list Fogelwедера pisany z Ujazdowa 23 maja 1601 r. do Jana Zamoyskiego⁴⁸. Ksiądz Stanisław zaprzeczył w nim, że król „obyczajów hiszpańskich” nauczył się od niego, odciął się tym samym od spekulacji, że odegrał jakąś rolę w nadaniu Orderu Złotego Runa Zygmuntovi III⁴⁹. Zdementował także pogłoski, że ma jakikolwiek wpływ na politykę nominacyjną króla oraz że zabiegał o godności dla swoich krewnych. Otrzymanie probostwa miechowskiego skwitował słowami: „sam przez czterdzieści lat służąc ustawicznie a ciężko, dopirom teraz w grobie już stojąc, tej partyczki chleba dostał, do której i W. Mość Mój Miłościwy Pan życzliwością a łaską swoją raczyłeś się przyczynić”⁵⁰.

Po śmierci królowej Anny, która zmarła 10 lutego 1598 r., Fogelweder przejął opiekę nad małym Władysławem. Brał udział w organizacji dworu dzieci królewskich i zabezpieczeniu finansowych źródeł jego utrzymania. W związku z ponownym wyjazdem Zygmunta III do Szwecji został zobowiązany do systematycznego informowania króla o sytuacji na dworze⁵¹. Po uzyskaniu probostwa miechowskiego rzadziej przebywał na dworze, ale nie opuścił go definitywnie. Do końca swoich dni był „wiernym, starym sługą” – zmarł 10 stycznia 1603 r. Słowa „einb dreuer alter diener” pochodzą z listu Marii Bawarskiej pisanego do córki jeszcze w kwietniu 1594 r., ale doskonale podsumowują działalność Fogelwедера na dworze Anny Habsburżanki, trafnie określają fundamenty jego służby – lojalność i całkowite oddanie panującej dynastii⁵².

Służba Fogelwедера stanowi jednak dowód na zacieranie granic między dworem króla i królowej, przenikanie się tych dwóch światów dworskich. Faktyczna pozycja w otoczeniu rodziny monarszej nie zawsze odpowiadała piastowanym urządowi czy miejscu zajmowanemu

---

47 Ibidem, 168–169.

48 Stanisław Fogelweder do Jana Zamoyskiego, Ujazdów, 23 V 1601, AGAD, AZ, 358/180, 9–10.

49 Według Waltera Leitscha domniemania takie można znaleźć w depe szach slanych do Rzymu przez nuncjusza Claudio Rangoniego. Leitsch, *Das Leben am Hof*, 2065.

50 Ibidem, 10.

51 Stanisław Fogelweder do Marii Bawarskiej, Warszawa 20 V 1598, HHStA, FK, Karton 43, 4–47.

52 Maria Bawarska do Anny Habsburżanki, Graz, 28 IV 1594, w Dobner, *Briefwechsel zwischen*, 123.

w hierarchii dworskiej. W przypadku Fogelwедера zastosowanie znajduje kategoria „ludzi zaufanych”, stworzona przez Waltera Leitscha do opisu stosunków panujących na królewskim dworze. Jego osobowość, przymioty charakteru, chęć dzielenia się wiedzą i doświadczeniem dyplomatycznym, a także gotowość do pośredniczenia w nawiązywaniu cennych kontaktów spotkały się z uznaniem kolejnych panujących. Sympatie prohabsburskie, powiązania z dworem madryckim i wiedeńskim ułatwiły mu porozumienie z pierwszą żoną Zygmunta III i jej matką, arcyksiężną Marią. Jego wieloletnia znajomość z Janem Zamoyskim posłużyła młodej królowej i jej rodzicielce do nawiązania kontaktów z wielkim kanclerzem. Służby Fogelwедера nie przerwała śmierć Zygmunta Augusta, Stefana Batorego, Anny Jagiellonki ani nawet Anny Habsburżanki, co może wskazywać na postępującą profesjonalizację środowiska dworskiego, wiążącą się z nią konieczność zatrzymania na dworze osób kompetentnych i odpowiednio przygotowanych do realizacji swoich zadań. Ponadto przykład Fogelwедера wskazuje na potrzebę prowadzenia dalszych badań nad sekretariatem królowej oraz rolę sekretarzy królewskich w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej i strukturze dworu monarszego.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Wiedeń, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Familienkorrespondenz A (FK)
Karton 42, 43, 45, 47,
Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) Archiwum
Zamoyskich (AZ) zespół 358, sygn. 180, 660

Źródła drukowane

- Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 1: 1553–1579, wyd. Waclaw Sobieski (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1904).
Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, t. 2: 1580–1582, wyd. Józef Siemieński (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1909).
Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, t. 4: 1585–1588, wyd. Kazimierz Lepszy (Kraków: Polska Akademii Umiejętności, 1948).
Dobner Hanna, *Briefwechsel zwischen Erzherzogin Maria von Innerösterreich und ihrer Tochter Anna, Königin von Polen und Schweden, während ihres Aufenthaltes in Schweden 1593/1594 – Historische Analyse und Edition* (Wien: unveröffentlichte Masterarbeit, 2015).
Dudithius Andreas, *Epistulae. Editae curantibus Lecho Szczucki et Tiburtio Szepessy, Pars IV 1575*, ed. Catharina Kotońska, comment. Halina Kowalska (Budapest: Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, 1998).

- Elementa ad fontium editiones*, t. 11: *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas II Pars*, collegit Valerianus Meysztowicz (Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1964).
- Elementa ad fontium editiones*, t. 15: *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas IV Pars*, collegit Valerianus Meysztowicz (Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1966).
- Kreuz und quer durch Europa. Von Krieg, Politik, Kultur und Religion. Das Tagebuch des habsburgischen Diplomaten und Landsknechtführers Erich Lassota von Steblau (1573–1594)*, ed. Thomas Riis (Kiel: Solivagus-Verlag, 2021).
- Nuntiatyurberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585(1584)–1590. Zweite Abteilung die Nuntiatyur am Kaiserhofe. Erste Hälfte Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giovanni Andrea Caligari in Graz)*, ed. Robert Reichenberger (Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1905).
- Ordynacja dworu Zygmunta III z 1589 roku*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2004).
- Sumariusz Metryki Koronnej Seria Nowa*, t. 4: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1592*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012).
- Sumariusz Metryki Koronnej Seria Nowa*, t. 7: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1593–1594*, wyd. Krzysztof Chłapowski (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014).
- Zbiór pamiątek historycznych o dawney Polsce*, t. 2, wyd. Julian Ursyn Niemcewicz (Warszawa: Drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królews. Uniwersytetu, 1822).

Książki i monografie

- Augustynowicz Christoph, *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen-Litauen während des zweiten Interregnums 1574–1575* (Wien: WUV Universitätsverlag, 2001).
- Bogucka Maria, *Anna Jagiellonka* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, 2009).
- Gregorowicz Dorota, *Tiara w grze o koronę. Stolica Apostolska wobec wolnych elekcji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w drugiej połowie XVI wieku* (Kra-ków: Polska Akademia Umiejętności, 2019).
- Keller Katrin, *Erzherzogin Maria von Innerösterreich (1551–1608). Zwischen Habsburg und Wittelsbach* (Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2012).
- Korolko Mirosław, *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1991).
- Kucharski Adam, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków. Wrażenia z podróży i pobytu od XVI do początku XIX w.* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2007).

Książd Stanisław Fogelweder jako kanclerz królowej Anny, żony Zygmunta III Wazy

- Kurdybacha Łukasz, „Fogelweder Stanisław (1525–1603)”, w *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, red. Kazimierz Lepszy (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948–1958), 44–46.
- Kurdybacha Łukasz, „Stanisław Fogelweder – humanista i dyplomata polski XVI wieku”, w Łukasz Kurdybacha, *Pisma wybrane*, t. 3 (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1976), 7–31.
- Leitsch Walter, *Das Leben am Hof Sigismunds III. von Polen*, Bd. 3 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009).
- Leitsch Walter, *Sigismund III. Von Polen und Jan Zamoyski. Die Rolle Estlands in der Rivalität zwischen Köning und Hetman* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006).
- Noflatscher Heinz, *Glaube, Reich und Dynastie Maximilian der Deutschmeister (1558–1618)* (Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1987).
- Roth Elke, *Erzherzogin Anna von Innerösterreich, Königin von Polen und Schweden. Leben und Stellung in der habsburgischen Politik ihrer Zeit (1573–1598)* (Graz: unveröffentlichte Dissertation, 1967).
- Skowron Ryszard, *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku* (Kraków: Universitas, 1997).

Czasopisma

- Bues Almut, „Stosunki Habsburgów z Polską i ich starania o polski tron w latach 1572–1573”, *Kwartalnik Historyczny* 102, z. 2 (1995): 3–14.
- Dobrowolska Wanda, „Do dziejów dworu królewskiego w Polsce”, *Kwartalnik Historyczny* 48, z. 2 (1934): 319–336.

